

PŘEDMLUVA

Víra sekularistů

Téměř třicet let jsem působil na Manhattanu jako křesťanský kazatel. Většina lidí ve městě, jež je mým domovem, nepatří mezi věřící. Ani je nelze zařadit do kategorie, jíž se obvykle říká křesťané „C a E“ (odvozeno od – *Christmas and Easter* – tj. ti, kteří jsou křesťany jen o vánočních a velikonočních svátcích). Většina z nich se spíš považuje za „bez náboženského vyznání“ nebo za „sekulární“. Nedávno se v deníku *The New York Times* psalo, že naše církve pořádá každý týden diskusní fórum pro lidi, kteří se k existenci Boha či k jakékoli jiné nadpřirozené realitě stavějí skepticky. Základním pravidlem fóra je předpoklad, že pravdu nemá ani žádné náboženství, ani sekularismus. Místo toho čerpáme z nejrůznějších pramenů – z osobní zkušenosti, filosofie, dějin, sociologie či náboženských textů –, abychom byli schopni jednotlivé myšlenkové systémy porovnávat a posuzovat, jaký dávají smysl ve vzájemném srovnání. Většina účastníků vstupuje do diskuse již s určitým názorem a doufá, že se v procesu kritického hodnocení v tomto světonázoru ještě utvrdí. Každý účastník je však zároveň nabádán, aby se otevřel vůči kritice – aby byl ochoten přiznat, že se v jeho způsobu pohledu na svět mohou vyskytovat chyby a omyly.¹

Poté, co článek vyšel, diskutovalo se o něm na několika webech s internetovými zprávami a fóry. Mnozí komentátoři se našemu úsilí vysmívali. Jeden prohlásil, že křesťanství „nedává v reálném, přirozeném světě, v němž žijeme, *žádný smysl*“ a postrádá tudíž „jakékoli [rozumové] odůvodnění“. Mnozí odmítali předpoklad, podle něhož je sekularismus souborem přesvědčení, který lze srovnávat s jinými názorovými systémy. Tvrdili naopak, že sekularismus je jednoduše smysluplným určením podstaty věcí, založeným na ryze racionálním

zhodnocení světa. Nábožensky založení lidé se podle nich pokoušejí vnutit svoji víru druhým, zatímco sekulární lidé disponují fakty – a ti, kteří s nimi nesouhlasí, jednoduše před těmito fakty zavírají oči. Jeden z kritiků pravil, že křesťanem se může člověk stát pouze tehdy, když místo pravdy přijme biblické pohádky, odmítne používat rozum a zůstane netečný k důkazům.

Účastníci jiného fóra zase nedokázali pochopit, proč sekulární skeptici vůbec do takové diskusní skupiny chodí. „To si myslí, že v Americe ještě ‘nikdo’ [z lidí bez náboženského vyznání] neslyšel o ‘radostném poselství’?“ žasl jeden muž pochybovačně. „To si myslí, že tam sekulárně založení lidé prostě přijdou, vyslechnou si to a vydechnou: ‘Proč mi o tom ještě nikdo nic neřekl?’“ Další napsal: „Lidi nejsou sekulární proto, že nic nevědí o náboženství – jsou sekulární proto, že s ním *obeznámení jsou*.“²

Během let jsem se nicméně zúčastnil tolika diskusních fór tohoto typu, že je už stěží spočítám. Víím tedy, že argumenty těchto kritiků jsou značně pomýlené. Lidé, kteří v Boha věří, i ti, kteří nevěří, docházejí ke svým názorovým postojům shodně na základě kombinace osobní zkušenosti, přesvědčení, rozumových úvah a intuice. Na těchto fórech se mi skeptici pravidelně svěřují: „Škoda, že jsem o existenci tohoto typu náboženského přesvědčení a tohoto typu uvažování o víře nevěděl dřív. Neznamená to nutně, že od téhle chvíle už věřím, ale musím přiznat, že mi do této chvíle ještě nikdo v souvislosti s těmito otázkami nenabídl tolik látky k přemýšlení.“

V předložené knize jsem shromáždil materiál, nabízející bohatou látku k přemýšlení zejména těm nejskeptičtějším čtenářům – těm, kteří se domnívají, že „radostné poselství“ není pro kulturu žádným přínosem. Porovnám zde křesťanské názory a tvrzení s názory a tvrzeními sekulárními a společně posoudíme, které z těchto přesvědčení dává v komplexním světě lidské zkušenosti větší smysl.

Než však budeme pokračovat, je třeba se na okamžik zamyslet nad užíváním výrazu „sekulární“. Dnes se totiž toto slovo používá nejméně ve třech významech.

Jedním z nich je aplikace tohoto termínu na společenskou a politickou strukturu. *Sekulární společnost* charakterizuje oddělení náboženství od státních záležitostí. Vláda a nejvlivnější kulturní instituce žádné náboženství neupřednostňují. Pojmem „sekulární“ lze také popsat konkrétní jedince. *Sekulární osoba* neuznává, že by kromě přirozeného světa existoval ještě nějaký Bůh či nadpřirozená sféra. Podle ní má všechno své vědecké vysvětlení. A vpsledku se tento pojem užívá i k označení konkrétního typu kultury, jejích témat a narativů. V *sekulárním věku* není přijata koncepce něčeho věčného: v této éře se veškerý důraz klade na *saeculum*, tj. na „tady a teď“. Šťěstí, smysl a kvalita života jsou spatřovány a uskutečňovány v rámci aktuální hospodářské prosperity, materiálního blahobytu a emocionálního naplnění.

Tyto jednotlivé aspekty sekularity je užitečné od sebe odlišovat, protože nejsou identické. Společnost může mít sekulární stát i tehdy, když v zemi žije jen hrstka sekulárních osob. Velice běžný je i jiný jev. Jedinec může tvrdit, že není sekulární osobou, protože má náboženskou víru. Na praktické úrovni však nemá existence Boha na jeho životní rozhodování a chování žádný viditelný dopad. To proto, že v sekulárním věku mají i nábožensky založení lidé tendenci vstupovat do mileneckých vztahů a manželských svazků, věnovat se kariéře, navazovat přátelství a sledovat finanční zájmy, aniž by si kromě úsilí o okamžité osobní štěstí stanovili vyšší cíle. Obětování osobního klidu a blahobytu věcem transcendentálním bývá dnes vzácností i u lidí, kteří tvrdí, že věří v absolutní hodnoty a věčnost. Dokonce i když nejste sekulární osobou, může sekulární věk ovlivnit vaši víru natolik, že ji zeslabí – „rozředí“ (sekularizuje) – do té míry, že ji spíš vnímáte jen

jako jednu z možností, jež si v životě volíte – podobně jako zaměstnání, rekreaci, koníčky či politiku –, ne jako komplexní rámec, determinující všechna ostatní životní rozhodnutí.³

V této knize budu používat výraz „sekulární“ v onom druhém a třetím smyslu a nezbytně podrobím sekulární postoje často až ostré kritice. Zároveň však zůstanu velkým příznivcem prvního typu sekularismu. Nechci, aby církev nebo jakákoli jiná náboženská instituce ovládala stát. Stejně tak nechci, aby stát ovládal církev. Společnost, v níž si stát osobuje právo uznávat a šířit jedinou pravou víru, se často chová utlačovatelsky. Její vláda využívá autority „jediného správného náboženství“ a považuje ji za zplnomocnění k násilnému a imperiálnímu chování. Ironií je, že sňatek církve a státu nekončívá posílením privilegovaného náboženství, ale spíše jeho oslabením. Pokud si lidé náboženství nevolí svobodně, ale je jim vnucováno společenským nátlakem, často ho přijímají polovičatě či dokonce pokrytecky. Moudrá vláda se proto vyhýbá jak hlásání jediného pravého náboženství, tak prosazování doktrinární formy sekularistického přesvědčení, jež slouží k očerňování a marginalizování náboženství.

Skutečně sekulární stát by měl vytvářet podmínky pro ryze pluralistickou společnost a „názorové tržiště“, do něhož by mohli lidé všech vyznání – sekulární přesvědčení nevyjímaje – svobodně přispívat a v němž by mohli volně komunikovat, koexistovat a spolupracovat v míru a vzájemném respektu. Existuje už takové tržiště? Ne, dosud ne. Měl by to být ale prostor, v němž si lidé, kteří spolu názorově nesouzní, nejprve dlouho a pozorně naslouchají, než začnou mluvit. Lidé by se tam měli vystříhat odmítání názorů druhých, aniž by jim naslouchali: měli by k jejich námitkám a pochybnostem přistupovat s úctou a vážností. Měli by se snažit pochopit druhou stranu tak dobře, aby oponent mohl říci: „Vystihl jste můj názor lépe a přesvědčivěji, než bych to kdy svedl sám.“ Přiznávám, že takový prostor

neexistuje. Doufám jen, že touto knihou alespoň drobným, nepříliš dokonalým dílem přispěji k jeho budování.

Před lety jsem napsal knihu *Proč Bůh?* (*The Reason for God*), která – jak už název napovídá – čtenářům předkládala soubor důvodů, proč věřit v Boha a v křesťanství. Mnohým lidem sice byla užitečná, ale pro jiné nezačínala na samotném počátku. Někteří lidé totiž ještě nenastoupili cestu hledajícího, protože zcela upřímně nepovažují křesťanství za dostatečně podstatné, aby s ním marnili čas. „Cožpak náboženství ve věku vědy, rozumu a technologie není výzvou k přijetí slepé víry?“ ptají se a dodávají: „Je jisté, že potřebu náboženství bude pociťovat stále méně a méně lidí, takže náboženství nakonec zcela zanikne.“

V předloženém svazku se na tyto námitky zaměřím. V prvních dvou kapitolách se důrazně ohradím nejen proti tvrzení, že svět je stále sekulárnější, ale i proti přesvědčení, podle něhož sekulární lidé, kteří nejsou nábožensky založení, zakládají pohled na život především na rozumu. Ve skutečnosti si totiž každý člověk vytváří světonázor pod vlivem nejrůznějších racionálních, emocionálních, kulturních a sociálních faktorů.

Ve druhé části porovnám křesťanství se sekularismem (občas se zmíním i o jiných náboženstvích), zjistím, v čem jsou tyto myšlenkové systémy protichůdné, a pokusím se posoudit, zda nám zajišťují smysl, uspokojení, svobodu, identitu a mravní kompas – všechno, co je pro nás natolik podstatné, že bez toho nemůžeme žít. Ukážu, že křesťanství dává největší emocionální a kulturní smysl, neboť tyto zásadní otázky objasňuje nejsrozumitelnějším způsobem a poskytuje pro uspokojování životně důležitých potřeb člověka nevyčerpatelné zdroje.

V knize *Proč Bůh?* jsem se nedotkl ani důvodů, proč v naší kultuře panuje tlak, v jehož důsledku se vytváří atmosféra, v níž se křesťanství jeví jako nepřijatelné. Tyto nesouhlasné názorové postoje nám nejsou

předkládány formou argumentů. Spíše je vstřebáváme prostřednictvím vyprávění a motivů ze zábavního průmyslu a sociálních médií. Přebíráme je jednoduše formou „je to tak a tak“, „takhle to prostě chodí“. ⁴ Tyto motivy jsou tak působivé, že i mnozí věřící křesťané začínají v duchu a srdci – zpočátku nejspíš jen potají – pocítovat, jak jejich víra slábne a slábne. Značnou část nebo i většinu toho, čemu takto podprahově věříme, proto vůbec jako víru či přesvědčení *nevnímáme*. Mezi přesvědčení, o nichž zde budu hovořit, patří:

„K tomu, abyste mohli vést naplněný a smysluplný život s nadějí a uspokojením, nepotřebujete věřit v Boha“ (3., 4. a 8. kapitola).

„Pokud neubližujete druhým, máte nárok žít tak, jak uznáte za vhodné“ (5. kapitola).

„Pokud se člověk nezpronevěří svým nejniternějším tužbám a snům, stává se sám sebou“ (6. a 7. kapitola).

„K tomu, abyste se řídili principy mravních hodnot a lidských práv, nepotřebujete věřit v Boha“ (9. a 10. kapitola).

„Pro existenci Boha nebo křesťanské pravdy nesvědčí mnoho důkazů – možná žádné“ (11. a 12. kapitola).

Pokud se domníváte, že není příliš pravděpodobné, aby myslící člověk našel v křesťanství smysl, je tato kniha určena právě vám. Pokud máte přátele či rodinné příslušníky, kteří uvažují tímto způsobem (a kdo tak v naší společnosti neuvažuje, že?), může být tato kniha velmi zajímavá nejen pro vás, ale i pro ně.

Když v našem sboru skončilo jedno z diskusních fór „skeptici vítání“, oslovil mě jeden starší muž. Zúčastnil se mnoha našich sezení. „Dnes si uvědomuji,“ pravil, „že jsem se nikdy tak podrobně nezamýšlel nad svým založením ani ve svých mladších letech, kdy jsem chodil do kostela, ani v letech, kdy jsem žil jako ateista. Až příliš jsem se nechal ovlivňovat svým okolím. Vlastní hlavou jsem o těch věcech nepřemýšlel. Děkuji vám za tuto příležitost.“

Doufám proto, že tato kniha umožní zamýšlení jak čtenářům, kteří jsou nábožensky založení, tak i těm, kteří tak založení nejsou.

ČÁST PRVNÍ

Proč by měl někdo
potřebovat náboženství?

1. kapitola

Cožpak není náboženství na ústupu?

Tím, že jste si vybrali tuto knihu, prozrazujete, že vás určitým způsobem zajímá otázka, zda je v současnosti náboženská víra možná. Má však opravdu smysl číst? Cožpak není kniha o významu náboženství pouhou pošetilou snahou zachránit něco, co stejně zmizí? Cožpak dnes není zřetelně patrné, že je „nevíra na vzestupu“? Není pravda, že náboženství obecně a křesťanství obzvlášť již vyčerpaly svoje síly a nevyhnutelně zanikají? Cožpak zvyšující se podíl populace – zejména mileniálů – nezjišťuje, že ve svém životě už Boha a víru příliš nepotřebuje?

Jedna žena z mé církve přivedla na nedělní bohoslužbu svého kolegu ze světa byznysu. Muž, jemuž táhlo na šedesátku, byl ohromen, když spatřil několik tisícovek přítomných věřících, z nichž většinu tvořili mladí lidé z Manhattanu. Shledal, že mu bohoslužba pomohla. Nutila jej přemýšlet a dokonce jej dojala. Poté se oné ženě přiznal, jak byl pro něho tento zážitek zdrcující. Zeptala se jej na důvod. Odpověděl: „Vždycky jsem žil v neochvějném přesvědčení, že – přinejmenším mezi vzdělanými lidmi a zcela jistě mezi mladými – náboženství vymírá. Nu ovšem, naprosto chápu, že jsou mladí lidé přitahováni třeba koncertem křesťanské hudby. Jenže zkušenost, kterou jsem tady učinil, mi představy poněkud nabourala!“

Po velké nové společenské studii uspořádané agenturou průzkumu veřejného mínění Pew Research Center vyšel v americkém deníku *The*

Washington Post článek s názvem: „Očekává se, že svět nebude méně nábožensky založený, ale více“ (*The World Is Expected to Become More Religious – Not Less*). Přiznává se v něm sice, že ve Spojených státech amerických a Evropě bude procentuální zastoupení lidí bez náboženského vyznání prozatím stoupat, ale z výsledků výzkumu nicméně vyplývá, že z celkového globálního pohledu náboženská víra ve světě neochvějně a výrazně roste. Podíl křesťanů a muslimů bude ve světové populaci narůstat, zatímco sekulárně založení lidé se budou vytrácet. Cituje se zde výrok Jacka Goldstona, profesora veřejné politiky na Univerzitě George Masona: „Sociologové velice předčasně předpovídali, že s růstem modernizace poroste sekularizace a nevíra... Tento jev nepozorujeme,’ pravil. ‘Lidé... potřebují náboženství’.“¹

Mnozí čtenáři tohoto článku v deníku *The Washington Post* zareagovali naprosto stejně jako zmíněný muž, který navštívil náš sbor. Výsledky studie jim připadaly neuvěřitelné. Jeden z nich namítl: „Je přece snadné se náboženství zbavit prostě tím, že lidi poučíme o jiných náboženstvích nebo že jim poskytneme nepředpojatý pohled na dějiny věrouky, v níž bylo to které děcko vychováno.“² Jinými slovy, pokud se bude posilovat vzdělávání a pokračovat v modernizaci, náboženství prý *nutně musí* vymizet. Podle tohoto názoru mají lidé pocit, že potřebují náboženství, jen tehdy, když nemají dostatečné vzdělání ve vědě, dějinách a logickém myšlení.

Výsledky studie společnosti Pew nicméně všechny tyto hluboce zakořeněné představy o tom, proč se lidé zajímají o náboženství, nabyroualy. Není to tak dlouho, co se přední učenci západní společnosti téměř jednomyslně klonili k názoru, že náboženství ustupuje a nevyhnutelně vymizí. Domnívali se, že se potřeba náboženství bude vytrácet, neboť věda poskytne vysvětlení přírodních živlů a ochranu před nimi lépe, než se to kdy dařilo Bohu. V roce 1966 se k tomuto konzenzu připojil i John Lennon, když prohlásil: „Křesťanství ustoupí.

Vymizí a stáhne se. Nemusím to dokazovat; mám pravdu a potvrdí se, že ji mám.³

Navzdory proklamacím se tak nestalo. Výsledky studie společnosti Pew naopak dokazují, že je náboženství na vzestupu. Zrod otevřenějších a vyhraněnějších „nových ateistů“ může být ve skutečnosti jen reakcí na neústupnost náboženství či dokonce na vzestup životaschopnějších forem náboženství.⁴ Není ani pravda, že by se náboženské víře dobře dařilo jen mezi méně vzdělanými lidmi. Filozofové poslední generace, jako jsou Alasdair MacIntyre, Charles Taylor či Alvin Plantinga, vytvořili významná odborná díla, v nichž podpořili víru v Boha a shromáždili námitky proti modernímu sekularismu, jež lze jen stěží vyvrátit.⁵

Demografové oznamují, že jedenadvacáté století bude méně sekulární než století dvacáté. V subsaharské Africe a Číně zaznamenáváme dramatický příklon věřících ke křesťanství, zatímco v Latinské Americe roste počet příznivců evangelikalismu a pentekostalismu geometrickou řadou. Dokonce i ve Spojených státech amerických je zřejmé, že počty lidí „bez vyznání“ rostou především mezi těmi, kteří ke své víře původně přistupovali pouze vlažně a formálně, zatímco počty upřímně zbožných věřících ve Spojených státech amerických i v Evropě rostou.⁶

Víra v Boha dává smysl čtyřem z pěti lidí na světě a v dohledné budoucnosti to tak zůstane.⁷ Bezprostředně se nabízí otázka: proč? Jak je možné, že navzdory tak silně sekulární opozici náboženství i nadále roste? Někteří by na to odpověděli, že ve světě většina lidí prostě není dostatečně vzdělaná. Jiní by použili poněkud ostřejší výraz: „Protože lidi jsou většinou idioti.“ Našla by se však promyšlenější, méně misantropická odpověď. Na otázku, proč náboženství přetrvало a je na vzestupu, lze odpovědět hned dvojím způsobem. Zaprvé, mnoho lidí vidí, že v sekulární agendě „cosi chybí“, co je pro život nezbytné.

A zadruhé, značné množství lidí intuitivně vnímá transcendentální sféru, která náš přirozený svět přesahuje. Postupně se zamysleme nad oběma důvody.

Pocit, že cosi chybí

Před lety pracovala jistá žena z Číny na diplomové práci z oboru politické teorie na Kolumbijské univerzitě, a přitom začala docházet do našeho sboru. Do Spojených států amerických přijela studovat částečně i proto, že se mezi čínskými sociology rozšířil názor, podle něhož je v dějinných základech koncepce lidských práv a rovnosti zabudována křesťanská myšlenka transcendence.⁸ Koneckonců, usoudila, věda sama o sobě nemůže rovnost mezi lidmi ničím doložit. Řekl jsem jí, že mě to překvapuje, na což mi odpověděla, že to není něco, o čem uvažují jen čínští akademici, ale že tak soudí i většina uznávaných sekulárních myslitelů na Západě. S její pomocí jsem posléze zjistil, že v jistých uzavřených filosofických kruzích je sekulární světonázor – tj. racionalita a věda zbavené veškeré víry v transcendentální, nadpřirozenou realitu – stále více vnímán jako soubor představ, v nichž chybí víra, kterou naše společnost nezbytně potřebuje.

Jeden z nejvýznamnějších světových filosofů Jürgen Habermas obhajoval po celá desetiletí názor osvícenství, podle něhož by se na veřejnosti měl používat sekulární rozum.⁹ V nedávné době však Habermas ohromil filosofický establishment svým změněným a pozitivnějším postojem vůči náboženské víře. V současnosti je přesvědčen, že sekulární rozum sám o sobě nepostačuje k uspokojení nároků toho, co podle jeho slov tvoří „substanci člověka“. Ukazuje, že věda není schopna zajistit nástroje, s jejichž pomocí bychom mohli posoudit, zda jsou technologické vynálezy pro člověka dobré nebo špatné. Aby-

chom to posoudit mohli, musíme vědět, co znamená „být dobrým člověkem“, jenže věda neumí mravnost ani posoudit, ani definovat.¹⁰ Společenské vědy jsou schopné nabídnout definici lidského života, ale nevysvětlují, *jaký* by tento život měl být.¹¹ Sen humanistů 19. století spočíval v představě, že ústup náboženství povede k potlačení válek a ozbrojených konfliktů. Místo toho se ve 20. století násilí ještě znásobilo, dokonce vinou států, jež se okázale zbavovaly náboženského založení a řídily se výhradně vědeckou racionalitou. Ty, kteří se dosud s důvěrou drží přesvědčení, podle něhož „je filosofický rozum schopen určit, co je pravdivé a mylné“, Habermas upozorňuje, aby se jednoduše zamysleli nad „pohromami 20. století – nad religiózně fašistickými a komunistickými státy, jež operovaly na základě praktického rozumu –, neboť si pak uvědomí, že takové přesvědčení není na místě.“¹² Ve jménu náboženství byly vykonány děsivé skutky, ale ukazuje se, že sekularismus žádné zlepšení nepřinesl.

Doklady pro svoje teze našel Habermas ve výsledcích nedávného výzkumu dějin eugenického hnutí na počátku 20. století. Thomas C. Leonard z Princetonské univerzity zjistil, že pokroková a vědecky podložená sociální politika před sto lety poměrně běžně počítala se sterilizací nebo internováním osob s defektními geny.¹³ Dnes se obecně ví, že v roce 1926 byl souzen podle práva státu Tennessee pedagog John T. Scopes za to, že učil evoluci. Jen málo lidí si ještě vzpomene, že učebnice, z níž Scopes vycházel, byla *Občanská biologie* (*Civic Biology*) George Huntera, která neprosazovala jen myšlenku evoluce, ale také vědeckou doktrínu, podle níž by se měly sterilizovat či dokonce zabíjet ty skupiny lidí, které oslabují lidský genový rezervoár šířením „nemocí, nemravnosti a zločinnosti do všech koutů naší země“.¹⁴ Tento text tehdy dokonce patřil k typickým učebnicím.

Eugeniku však nezdiskreditovala věda, ale hrůzy 2. světové války. Spojitost mezi genetickou výbavou a nejružnějšími formami asociální-

ho chování nikdy nebyla zpochybněna vědecky; ve skutečnosti právě naopak. Výsledky nedávných studií například ukazují, že konkrétní genový receptor snižuje pravděpodobnost, že chlapec zvládne školu, a to i tehdy, když mu učitelé a rodiče zajistí všemožnou podporu.¹⁵ Věda odhaluje četné spojitosti mezi genetickou výbavou a sklonem k onemocnění, závislostem a jiným formám problematického chování. Thomas Leonard tvrdí, že „eugenika a nauka o rasách nepředstavovaly v Ěře pokroku žádnou pseudovědu. Byly to vědy.“¹⁶ Tehdy bylo naprosto logické dospět k závěru, že je společensky a hospodářsky užitečnější, když se jedincům, geneticky predisponovaným k neproduktivnímu životu, nedovolí předat genetický kód příští generaci. Hrůzy táborů smrti v nás nicméně probudily mravní intuici. Již si uvědomujeme, že eugenika, byť nejspíš po vědecké stránce efektivní, je *zlo*. Pakliže však uvěříte, že je eugenika zlem, musíte nalézt oporu pro svoje přesvědčení ve zdroji, který se vymyká rámci vědy a přísně racionální příjmové/výdajové analýzy praktického rozumu. Kde takový zdroj hledat? Habermas píše, že „ideály svobody,... svědomí, lidská práva a demokracie, jsou přímým dědictvím judaistické etiky spravedlnosti a křesťanské etiky lásky... Do dnešních dnů k tomu neexistuje alternativa.“¹⁷

Tím se v žádném případě nepopírá, že věda a rozum jsou pro lidskou společnost vydatnými a nenahraditelnými zdroji dobra. Podstatné je to, že lidská společnost se nemůže řídit *výhradně vědou jako takovou*.¹⁸ Tento názor je výstižně shrnutý v proslovu sepsaném pro Scopesův „opíčí proces“ (a nikdy neproneseném): „Věda je velkolepá materiální síla, ne však učitel morálky. Je schopná zdokonalovat strojovou základnu, ale nestanovuje žádná mravní omezení, jimiž by se dala společnost chránit před zneužitím těchto strojů... Věda neučí [a není ani schopna učit] bratrské lásce.“¹⁹ Sekulární vědecký rozum je velkým dobrem, ale pokud z něho vytvoříme jediný základ lidského

života, ukáže se, že se nám bude nedostávat značného množství potřebných věcí.

Jak čelit smrti a dojít odpuštění

Podobné myšlenky najdeme v populární a čtenářsky velmi úspěšné knize *Můj poslední výdech** v úvahách mladého, dnes zemřelého neurochirurga, který popsal návrat k víře, když umíral na rakovinu.²⁰ Paul Kalanithi se předtím stal „zatvrzelým ateistou“. Svou hlavní námitku proti křesťanství zakládal na přesvědčení, že tato víra „selhala empiricky. Opravdu osvícený rozum nabízel mnohem srozumitelnější představu kosmu... materiální koncepci reality a vpsledku vědecký světónázor.“²¹ Nakonec zřetelně pochopil, že celá sekulární koncepcie je problematická. Pakliže všechno musí mít své vědecké vysvětlení a důkaz, znamenalo by to, že není třeba jen „vypudit ze světa Boha, ale také lásku, nenávist a smysl“. Jenže takový svět „zcela zjevně není světem, v němž žijeme“.²²

Kalanithi říká, že věda umí jen „redukovat jevy na jednotky, s nimiž dokáže pracovat“. Je schopna formulovat „výroky o hmotě a energii“, ale o ničem jiném. Věda například vysvětluje lásku a smysl jako chemické reakce v lidském mozku, jež pomohly našim předkům přežít. Když však prohlásíme – a teoreticky by to řekl každý –, že láska,

* Tuto autobiografickou knihu napsal americký neurochirurg indického původu Paul Sudhir Arul Kalanithi (1977–2015), viz: Kalanithi, Paul (2016): *Můj poslední výdech* (z angl. orig. *When Breath Becomes Air* přeložila Jana Svašková), vyd. Noxi, Bratislava. Kromě důvodu návratu k víře pojednává o rodině, manželce Lucy Goddardové, o výzkumu Tourettova syndromu i o boji s rakovinou plic v posledním stadiu. Ve Spojených státech amerických vyšla tato neobyčejně dojemná kniha až v roce 2016, tedy po autorově smrti, ale v žebříčku bestsellerů *The New York Times* v oblasti literatury faktu se toho roku udržela řadu týdnů. (pozn. překlad.)

smysl a morálka nejsou jen jevy *pociťované* jako reálné, ale že opravdu reálné jsou, věda nás v tom nepodpoří. Proto Kalanithi dospěl k názoru, že „vědecké poznání nelze aplikovat“ na „ústřední aspekty lidského života“, mezi něž patří naděje, láska, krása, čest, utrpení a ctnost.²³

Když si Kalanithi uvědomil, že neexistuje vědecký důkaz reálné existence smyslu a ctnosti, věcí, o nichž byl přesvědčen, že existují, byl nucen zcela přehodnotit celý pohled na život. Premisy sekularismu vedly k závěrům, o nichž věděl, že jsou mylné – zejména k tomu, že láska, smysl a mravnost jsou pouhé iluze. Nastala vhodná chvíle, aby svoje předpoklady změnil. Tehdy shledal, že víra v Boha už není nerozumná. Dospěl tak nejen k víře v Boha, ale také v „ústřední hodnoty křesťanství – v obět, spásu a odpuštění –, neboť jsem je shledal velice přesvědčivými“.²⁴ Po Habermasově vzoru pak Paul Kalanithi zjistil, že v úplném sekulárním pohledu na svět mnoho věcí „chybí“, ačkoli věděl, že jsou to věci nezbytné a reálné zároveň.

Kalanithi prozrazuje, že jedním z důvodů, proč se vzdal sekularismu, bylo objevení cesty k odpuštění. Podrobně se o tom nezmiňuje, ale následující příhoda může do tohoto fenoménu vnést trochu světla. Spisovatelka a učitelka Rebecca Pippertová měla příležitost provádět kontrolu některých absolventských kurzů na Harvardově univerzitě, z nichž jeden se nazýval „Systémy poradenství“. Jistý profesor tam hovořil o případové studii, kdy byly využity terapeutické metody k tomu, aby klient objevil ve svém nitru skryté nepřátelství a hněv, jež choval vůči vlastní matce. Zasluhou metody byl klient schopen vnímat sama sebe novým způsobem. Pippertová se profesora zeptala, jak by reagoval na to, kdyby jej onen muž požádal o pomoc, aby byl schopen matce odpustit.²⁵ Profesor odpověděl, že odpuštění je koncept, který předpokládá mravní odpovědnost a mnoho dalších věcí, k nimž vědecká psychologie nemá co říct. „Nesnažte se pacientovi vnucovat svoje hodnoty... ohledně odpuštění,“ prohlásil. Když tím profesor ně-

které studenty ohromil, pokusil se uvolnit vzniklé napětí humorem. „Podívejte, hoši, jestli hledáte změněné srdce, hledáte na špatné katedře.“ Pippertová nicméně podotýká: „Pravdou však je, že změněné srdce *hledáme!*“²⁶ Jak Paul Kalanithi v posledních měsících svého života správně postřehl, sekulární rozum sám o sobě cestu k „oběti, spáse a odpuštění“ prostě neumožňuje.

Vnímání transcendentna

Druhý důvod, proč i v našem sekulárním věku dává náboženství lidem smysl, je spíše existenciální než intelektuální. Profesor Harvardovy univerzity James Wood ve svém článku „Toť všechno, nic víc dál?“ (*Is that all there is?*) v časopise *The New Yorker* vypráví o své přítelkyni, analytické filosofce a přesvědčené ateistce, jak se jednou uprostřed noci vzbudila, pronásledovaná niternou úzkostí:

*Jak je možné, že je tento svět výsledkem jakéhosi náhodného Velkého třesku? Jak je možné, že neexistuje žádný plán, žádný metafyzický účel? Jak je možné, že veškerý život – počínaje životem mým, mého muže, mého dítěte a všeho kolem nás – je z kosmického hlediska irrelevantní?*²⁷

Wood je rovněž sekulárně založený, a přesto přiznává, že „když člověk stárne a když mu rodiče a vrstevníci začínají umírat a nekrology v novinách už nepředstavují jen úřední formality týkající se jakýchsi vzdálených míst, ale místní zprávy – zatímco jeho vlastní projekty začínají ztrácet smysl a jsou stále pomíjivější –, vynořují se tyto okamžiky hrůzných nejasností stále častěji a bolestněji nejen uprostřed noci, ale i uprostřed bílého dne.“²⁸

Co je to za „hrůzné nejasnosti“, jež bez varování trýzní i sekulárně založené jedince? Otázky, jež trápí Woodovu přítelkyni, se týkají spíš intuice než rozumových úvah. Jde tu o pocit, že jsme něčím víc – a že i život nejsou jen pozorovatelné věci hmotného světa. Když Steve Jobs přemítal o vlastní smrti, přiznal se k pocitu, že „je divné myslet si, že nashromáždíte veškeré zkušenosti... a prostě to zmizí. Proto opravdu chci věřit, že něco zůstane – že snad vědomí přetrvá.“ Jobsovi se zdálo, že ve skutečnosti něco tak zásadního, jako je lidské já, nemůže být smrtí jednoduše „vypnuto“ jako otočením vypínače – prostě „*Cvak!* A už nejste.“²⁹

Také Lisa Chaseová, vdova po význačném novináři Peteru Kaplanovi, odmítá tento konečný, veskrze sekulární pohled na svět. Je přesvědčena, že její zesnulý manžel je dosud živý v duchu. Na konci svého eseje v módním magazínu *Elle* cituje svého truchlícího syna, který říká: „Přál bych si, abychom žili v magickém světě, ne ve světě, v němž věda neumí na některé otázky odpovědět.“ Navzdory tomu, že žije v samotném srdci kultivovaného, progresivního Manhattanu, dospívá Chaseová k závěru, že synův popis „magického světa“ *se více blíží pravdě* než popis sekulární.³⁰ Její intuitivní tušení existence transcendentální skutečnosti přesahující realitu přirozeného světa tím výrazně zesílilo.

Tato tušení někdy vyvolávají odpor proti způsobu, jímž sekularismus zplošťuje a redukuje život natolik, že „všechno, co získáváme a ztrácíme, není ničím jiným než neklidným ošíváním se během čekání na smrt“.³¹ Jindy je jejím výsledkem pozitivnější porozumění skutečností, o nichž nám náš objektivní rozum říká, že nemohou existovat. Tak například anglického spisovatele Juliana Barnesse hluboce dojmají určitá umělecká díla, ačkoli si uvědomuje, že by tomu tak být nemělo. Ohromující vznešenost Mozartova *Requiem* vychází z křesťanského pochopení smrti, soudu a posmrtného života. Barnesův objektivní rozum takové představy odmítá. Barnes věří, že po smr-

ti není nic než zánik. Přesto jej *Requiem* dojíímá – a nejen hudba, ale i slova. „Je to jedna z oněch neodbytných hypotetických otázek pro nevěřícího,“ píše. „Jaké by to bylo, kdyby mělo *Requiem* pravdu?“³²

Filosof Charles Taylor se ptá, zda jsou lidé Barnesova typu schopni vysvětlit, proč je určitý druh umění hluboce dojíímá. Jsou okamžiky, kdy jsme zážitky neodolatelné krásy „zasaženi“ natolik, že jsme nuceni popsat svoji reakci prostřednictvím pojmu „spirituální“. Sekulární myslitelé, například vědec z Harvardovy univerzity Steven Pinker, používají ustálené vysvětlení: estetické cítění se muselo objevit – stejně jako všechno ostatní, čím jsme obdařeni – jen z toho důvodu, že našim předkům nějak pomáhalo zůstat naživu. Prostřednictvím genů jsme ho pak zdědili i my.³³

Redukcionistická vysvětlení Pinkerova typu však ve skutečnosti potvrzují, že má Taylor pravdu. Většina lidí – a nejen lidé nábožensky založení – totiž rozhodně namítnou: „Ne!“ Krásu nelze vysvětlit jen tím. „Důkazní břemeno zde leží na bedrech nevěřícího,“ píše Taylor. „Je na něm, aby přišel s neteistickou agendou, s jejíž pomocí by dokázal vysvětlit velkolepá umělecká díla, aniž by je ochudil.“³⁴ Jsem přesvědčen, že Taylor má na mysli toto: pakliže vás umělecké dílo naplní radostí a úžasem, cítíte byste se ochuzeni, kdyby někdo řekl, že jde prostě o chemickou reakci, která vašim předkům pomohla sehnat potravu a uniknout predátorům, a že v tom nic jiného není. Abyste mohli zkušenost s takovým dílem beze zbytku prožít a zažít, nezbyvá nic jiného, než se od svého sekulárního vnímání věcí oprostit. Bylo by obtížné „vnímat hudbu s opravdovým potěšením, kdybyste si neustále uvědomovali, že onen pocit významu je ve skutečnosti pouhou iluzí“.³⁵ Leonard Bernstein se kdysi veřejně přiznal, že když slyší nádherou hudbu nesmírné krásy, vnímá „nebesa“ – řád věcí skrytý v pozadí. „[Beethoven] dělal skvělé věci, pocházelo to z nebes a mělo to tu moc, že jste si po jejich vyslechnutí mohli říct: něco je na světě správně. Je

něco, co je prověřené, co se důsledně řídí svým zákonem: něco, čemu můžeme důvěřovat a co nás nikdy neklame.“³⁶

Je tedy možné, že umění bude i nadále v lidech vyvolávat intuici, která člověku nevyhnutelně napoví, že život je něčím víc, než lze na základě vědeckého sekularismu vůbec tušit?

Pocit naplnění

Náboženství dává mnoha lidem smysl také proto, že bezprostřední zkušenost s čímsi transcendentním přesahuje i onu jemnější intuici estetického zážitku.

Ve svém eseji „Toť všechno, nic víc dál?“ (*Is that all there is?*) Wood diskutuje Taylorův popis „plnosti“.³⁷ Někdy člověk prožívá pocit naplnění, kdy se zdá, že je svět náhle prodchnutý smyslem, souvislostmi a krásou, jež překonávají vše, co obvykle vnímáme na základě obyčejného vjemu přebývání ve světě.³⁸ Ti, kteří ho zažijí, si jednoznačně uvědomí, že v životě nejde jen o tělesné zdraví, bohatství a svobodu, ale o nekonečně víc. Poznají, že obyčejný život je přesahován čímsi, co disponuje úžasnou hloubkou a jakýmsi druhem majestátní přítomnosti. Tito lidé se mohou před tímto čímsi cítit docela nepatrní, dokonce nedůležití, a přesto ze zážitku čerpají naději a ztrácejí obavy z věcí, jež jim za obvyklých okolností nahánějí strach.

Tyto zkušenosti se pravděpodobně vyskytují mnohem častěji, než se soudí, protože většina lidí, kteří o nich vyprávějí, tak činí značně zdráhavě, neboť se obávají, že si o nich jejich přátelé a rodinní příslušníci budou myslet, že se pomátli. Frank Bruni popsal v deníku *The New York Times* typy prožitků, během nichž mají lidé pocit, že se ocitli kdesi „mezi božstvím a bezbožností“, neboť je to vede k závěru, že existuje něco, co tento materiální, viditelný svět přesahuje.³⁹ Filo-

sofové Hubert Dreyfus a Sean Kelly nazývají tuto zkušenost „Svist“ (*Whoosh*).⁴⁰ Anglický filosof Roger Scruton hovoří o smyslovém vjemu „posvátného řádu“, jenž se neustále vlamuje do našeho vědomí.⁴¹

Jako klasický příklad tohoto jevu může posloužit příhoda lorda Kennetha Clarka, jednoho z nejvýznačnějších kunsthistoriků a spisovatelů Velké Británie a producenta televizního seriálu BBC *Civilization* (*Civilization*). Ve svém autobiografickém vyprávění Clark popisuje kuriózní zážitek z doby, kdy pobýval ve své vile ve Francii.

Měl jsem náboženský zážitek. Stal se mi v kostele v San Lorenzo, ale nezdálo se, že by nějak souvisel s harmonickou krásou architektury. Mohu říci jen to, že celá moje bytost byla na pár minut ozářena jakýmsi druhem nebeské radosti, daleko intenzivnější než cokoli, co jsem zažil kdy předtím. Tento stav mysli trval několik minut... ale jakkoli byl úžasný, z hlediska skutků představoval ošemetný problém. Můj život nebyl ani zdaleka bezúhonný. Potřeboval reformovat. Moje rodina by si však myslela, že jsem zešlél, a koneckonců šlo nejspíš o sebeklam, neboť v každém ohledu jsem takového příválu milosti nebyl hoden. Účinek postupně vyprchal. Vůbec jsem se ho nepokusil zadržet. Řekl bych, že jsem se zachoval správně. Na to, abych změnil směr trasy, jsem byl ve světě až příliš hluboko zakotvený. Jsem si však naprosto jist, že jsem tehdy „pocítil prst Boží“, a i když vzpomínka na onen zážitek vybledla, stále mi pomáhá chápat radost světců.⁴²

Podobnou zkušenost učinil český spisovatel a revolucionář, z něhož se stal státník, Václav Havel. Jednoho dne ve vězení si vybavil vzpomínku na pohled do koruny mohutného stromu. Tehdy jej postupně ovládl „těžko popsateľný pocit“, kdy se „najednou vznesl vysoko nad všechny souřadnice svého momentálního pobývání na světě

do jakéhosi nadčasu totální 'sou-přítomnosti' všeho krásného, co kdy viděl a prožil – hluboký úžas nad svrchovaností bytí přecházel v závrať nekončícího padání do propasti jeho tajemství“, jež by se tradičně dala nazvat věčností. Byl „zaplaven jakýmsi vrchovatě šťastným souzněním se světem i sebou samým“ a cítil souznění „s touto chvílí“ a „se všemi chvílemi“ „i se vším nedohledným, co je za ní“.⁴³

Ateismus s divokým Bohem

Zatímco Kenneth Clark a Václav Havel se po setkání s plností uchylují k náboženskému výkladu, jiné taková zkušenost k víře v Boha nepřinutí, byť nevědí, jak by mohli svůj zážitek racionálně vysvětlit.⁴⁴ Kristin Dombeková napsala pro *Paris Review*: „Už přes patnáct let jsem ateistkou. Ohledně víry, v níž jsem byla vychovávána, jsem si už dokázala uvést na pravou míru téměř cokoli, ale nedokázala jsem si vysvětlit ony zážitky, kdy byl Bůh tak reálný, že sám od sebe vstupoval do ložnic a ozařoval je takovou radostí, že se lidé stávali velkorysími... [Bylo to], jako byste zahlédli nejskvělejší tajemství světa: láska nemusí být vzácná.“⁴⁵ Ateistka Barbara Ehrenreichová, známá především svým stěžejním dílem *Nickel and Dimed*,* napsala knihu pamětí, nazvanou

* Nejznámější kniha této významné americké spisovatelky (narodila se v srpnu 1941 a vystudovala buněčnou biologii) vyšla v roce 2001 pod názvem *Nickel and Dimed: On (not) Getting By in America* a citlivě pojednává o problémech tzv. pracujících chudoby ve Spojených státech amerických. Autorka v ní především ukazuje, že tzv. podřadná, špatně placená zaměstnání, v nichž zvýšenou měrou hrozí pracovní úrazy, vyžadují od lidí mimořádný díl houževnatosti, soustředění, dobré paměti, pohotovosti a schopnosti rychle se učit. Ehrenreichová navíc popisuje, jak mnoho řídících pracovníků neustále a nevhodně vstupuje do pracovního procesu, zadává zaměstnancům práce, jež postrádají smysluplný cíl, a činí tak jejich zaměstnání ještě neradostnějším. Tito zaměstnanci (obecně se dnes označují jako „pracující chudoba“) jsou podle autorčiných slov „hlavními filantropy naší společnosti“. (pozn. překlad.)

Život s divokým Bohem (Living with a Wild God), v níž se soustřeďuje na osobní mystickou zkušenost, kterou učinila ve svých sedmnácti v květnu 1959 a která jí změnila život. Již ve třinácti letech se vydala na cestu „hledání“ odpovědí na otázky: „Jaký má naše krátká existence vlastně smysl?“ či „Co tu vlastně děláme a jaký to má účel?“⁴⁶

Ehrenreichová byla vychovávána ateistickými rodiči. Úsilí o nalezení odpovědí zakládala výhradně na racionalitě. Přivedlo ji to podle jejích vlastních slov do „močálu“ solipsismu. Měla pocit, že neexistuje způsob, jak od sebe odlišit správné od špatného či pravdivé od falešného.⁴⁷ Avšak v sedmnácti letech se na liduprázdné ulici před svítáním něco stalo: „Ať už jsem hledala cokoli, co jsem si na začátku pátrání předsevzala najít, našla jsem to.“ Podobně jako jiní, i ona v této souvislosti hovoří o nepopsatelnosti onoho zážitku. „Na tomto místě ztrácíme pod nohama půdu jazykové jurisdikce a jsme nuceni vyjádřit svou kapitulaci jen blekotavými slovy, jako ‘nevýslovný’ a ‘transcendentní’.“⁴⁸

Neměla jsem žádné vize, neslyšela žádné prorocké hlasy, nenavštívila mě žádná totemová zvířata, bylo jen ono sálající všudypřítomné cosi. Cosi se do mě proudem řinulo a já se mocně vylévala do onoho čehosi. Nešlo o pasivní blažené splnutí se „Vším“, jaké slibují východní mystici. Bylo to divoké setkání s živoucí substancí... Dalo by se to nazvat „extází“, ale jen tehdy, když připustíme, že extáze neleží ve stejném spektru, v jakém se nacházejí štěstí a euforie. Spíše to totiž připomínalo vzplanutí násilností.“⁴⁹

Nyní měla k dispozici všechny důkazy, jež svědčily o tom, že by přinejmenším mohla existovat „možnost působení jakéhosi ne-lidského činitele... jakéhosi tajemného Jiného“, vyvolávající otázku, zda se ještě může „považovat za ateistku“.⁵⁰ Usoudila, že může. Proč?